

خوشه‌های صنعتی ظرفیتی قابل توجه در ارتقاء تولید ملی

صادق داداشی، مدیر امور استان های موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی

جوان

امروزه در بیشتر کشورهای جهان، صنایع کوچک و متوسط از جنبه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، تولید صنعتی و ارائه خدمات در حال نقش آفرینی هستند. در کشورهای در حال توسعه نیز صنایع کوچک و متوسط عامل راهبردی برای توسعه اقتصادی، اشتغال زایی و رقابت پذیری صنایع محسوب می‌شوند.

با توجه به این مهم که صنایع کوچک موتور محرک اشتغال و توسعه در تمام کشورهای پیشرفته و یا در حال توسعه می‌باشند، سیاستهای متنوعی جهت حمایت از اینگونه واحدها طرح ریزی و اجرا شده که خوشه صنعتی یکی از موفق ترین آنها بوده است. گرایش به خوشه بندی صنعتی در پایان قرن بیستم مورد توجه بیشتر کشورهای جهان قرار گرفته است. امکان بهره برداری از بازده های ناشی از مقیاس و نیز بازده های ناشی از اقدامات جمعی، شرایط بوجود آمدن مزیت رقابتی و موفقیت در رشد اقتصادی و توسعه صادراتی را در فضای بین المللی بوجود آورده است. خوشه سازی صنعتی امروزه تقریباً در تمام کشورهای جهان دنبال می‌گردد. در ایران نیز گرایش به بحث خوشه های صنعتی در محافل علمی و تصمیم گیری و نیز در برنامه های توسعه کشور مورد توجه قرار گرفته است. براساس تعاریف ارائه شده از سوی سازمان توسعه صنعتی سازمان ملل متحد (UNIDO)، خوشه صنعتی (Industrial Cluster) مجموعه ای از واحدهای کسب و کار (Enterprises) می باشند که در ناحیه یا حوزه ای جغرافیائی تمرکز یافته اند و با تهدیدها و فرصتهای مشترکی مواجه اند و به تولید و عرضه تعدادی کالا و خدمات می پردازند. این شرکتها مجموعه ای از محصولات مرتبط یا مکمل را تولید کرده و می فروشند. چنین تمرکزی باعث ایجاد کسب و کارهای مرتبط می شود و به پیدایش خدمات تخصصی در زمینه های فنی، مدیریتی، مالی و... کمک می کند. زمانی که یک خوشه از تخصصی شدن و تقسیم کار بین شرکتها فراتر رود ناحیه صنعتی شکل می گیرد. بدین ترتیب خوشه مجموعه ای از واحدهای کسب و کار است که در مورد آنها چهار مشخصه " تمرکز جغرافیایی"، "گرایش صنعتی مشترک"، "روابط همکاری" و "چالش ها و فرصت های مشترک" وجود داشته باشد.

از مهمترین مزایای ایجاد خوشه‌های صنعتی می‌توان به مواردی همچون جهانی شدن، افزایش درآمد سرانه، ایجاد اشتغال و رشد و توسعه درون زای مبتنی بر توانمندیهای مناطق مختلف اشاره نمود. به علاوه از دیگر مزایای این الگوی سازماندهی صنایع، هدفمند بودن، هرچه تخصصی‌تر شدن و اقتصادی‌تر بودن خدمات و پشتیبانی‌ها از صنایع مجتمع در خوشه و نقش انکارناپذیر آنها در افزایش رقابت‌پذیری است.

ایجاد خوشه‌های صادراتی حرکت جدیدی در پیشبرد اهداف و چشم اندازهای بخش صنعت در زمینه صادرات است و نقش تعیین کننده‌ای در رونق صادرات استان دارد. از جمله سیاست‌های حمایتی خوشه‌های صادراتی کمک به توسعه ارتباطات شبکه‌ای و صادرات، اشتراک بین اعضای خوشه و همچنین کمک به سازماندهی زنجیره‌ای در خوشه‌هاست.

نوع پیشرفته و بازنگری شده از خوشه‌های صنعتی، خوشه‌های علم و فناوری است. در خوشه‌های علم و فناوری، دانشگاهها، سرمایه‌های مخاطره‌پذیر، **SMES** ها، بخشهایی از بنگاههای بزرگ بین المللی و پیشرو، **R & D** (تحقیق و توسعه) بنگاههای با فناوری برتر، پارکهای فناوری، سرمایه انسانی ماهر و نیمه ماهر، و نهادهای عمومی با یکدیگر مرتبط شده در فضای جغرافیایی مشخصی از منطقه محدوده‌های قانونی و خدماتی شهرهای بزرگ و مزیت دار در زمینه کالاها و خدمات با فناوری برتر، قرار می‌گیرند. ارتباطات عمودی و افقی برقرار شده بین این عناصر، فرایند رقابت‌پذیری و بهره‌برداری از صرفه‌های اقتصادی ناشی از مقیاس، تنوع و تجمع محلی و شهری را امکان پذیر می‌نماید.

در حال حاضر ۱۹۲ خوشه صنعتی در کشور شناسایی شده که ۶۳ خوشه از آنها در ۲۵ استان از کشور، در حال اجراست و بر اساس اولویت‌بندیها اجرایی خواهد شد. استانهای تهران، اصفهان و آذربایجان شرقی بیشترین تعداد خوشه‌های صنعتی را در خود جای داده‌اند. با توجه به پیشینه صنعتی قویتر این استانها نسبت به استانهای دیگر و همچنین وجود سطح نسبتاً قابل قبولی از سرمایه اجتماعی در آنها، چنین امری از نقطه نظر وجود زمینه‌های شکل‌گیری و توسعه خوشه‌ها کاملاً منطقی به شمار می‌رود. همچنین به دلیل وجود جاذبه‌ها و پتانسیل‌های گردشگری و وجود شرایط مناسب برای پرورش گل و گیاه تعداد قابل توجهی از خوشه‌ها در استان مازندران متمرکز شده‌اند.

علاوه بر این، خوشه های صنعتی شناسایی شده در طیف وسیعی از گرایشهای صنعتی فعال می باشند که بیشترین تعداد از گرایشهای شناسایی شده مربوط به صنایع مواد غذایی، آشامیدنیها و دخانیات می باشد و اغلب خوشه های شناسایی شده در گرایش صنایع مواد غذایی نیز در حوزه صنایع تبدیلی مربوط به بخش کشاورزی فعال هستند.^۱

در ماده ۳۹ قانون برنامه چهارم توسعه، دولت با اجرای سه بند موظف به تجدید ساختار و نوسازی بخشهای مختلف اقتصادی شده و بند «الف» این ماده بطور خاص به بحث توسعه خوشه های صنعتی و رشد صنایع کوچک اشاره کرده است. در بخش اول این بند آمده است: دولت باید برای حمایت از پیوند مناسب بین بنگاه های کوچک، متوسط و بزرگ (اعطای کمک های هدفمند)، توسعه شبکه ها، خوشه ها و زنجیره ها و انجام تمهیدات لازم برای تقویت توان فنی مهندسی تخصصی، تحقیق و توسعه و بازاریابی در بنگاه های کوچک و متوسط و توسعه مراکز اطلاع رسانی و تجارت الکترونیک برای آنها اقدام کند.

در بند ب ماده ۱۷ قانون برنامه پنجم توسعه نیز به حمایت مالی و تسهیل شکل گیری و توسعه شرکتهای کوچک و متوسط خصوصی و تعاونی که در زمینه تجاری سازی دانش و فناوری به ویژه تولید محصولات مبتنی بر فناوریهای پیشرفته و صادرات خدمات فنی و مهندسی فعالیت می کنند و نیز حمایت از راه اندازی مراکز رشد و پارکهای علم و فناوری از طریق بخش غیردولتی اشاره شده است.

مروری بر سیاستهای برنامه های توسعه ای کشور نشان می دهد که این مهم همواره مورد تاکید و توجه برنامه ریزان قرار گرفته است که نمونه بارز آن ایجاد شهرکهای صنعتی از سالهای اجرای برنامه سوم می باشد بطوریکه سازمان صنایع کوچک و شهرکهای صنعتی ایران در بخش خوشه های صنعتی از سال ۱۳۸۰ فعال شده و طی سالهای گذشته با ایجاد دفتر خوشه های صنعتی ضمن شناسایی خوشه های صنعتی موجود در کشور و توسعه آنها برنامه ملی توسعه خوشه های صنعتی کشور را تنظیم و تلفیق این برنامه را با فرآیند توسعه شهرک های صنعتی به انجام رسانده است.^۲

^۱ - سازمان توسعه تجارت، "خوشه های صنعتی ایران".

^۲ - مدیریت فناوری، سازمان صنایع کوچک و شهرکهای صنعتی ایران، توسعه خوشه های صنعتی.

اختصاص بیش از ۶۵ میلیارد ریال اعتبار از محل منابع سازمان صنایع کوچک و شهرکهای صنعتی ایران جهت توسعه خوشه‌های صنعتی و نیز افزایش تعداد خوشه‌های در حال اجرا از ۴۲ خوشه^۳ در پایان آبان ۸۹ به ۶۳ خوشه^۴ در پایان سال ۹۰، نمونه دیگری از عملکرد برنامه‌های توسعه را نشان می‌دهد.

^۳ - توانا، گیتی، سازمان توسعه تجارت، گردهمایی سمنان، آبان ۱۳۸۹.

^۴ - سلیمانی، غلامرضا، سازمان صنایع کوچک و شهرکهای صنعتی ایران، واحد توسعه صنعتی و فناوری، گردهمایی مدیران و مسوولان سازمان صنایع

کوچک و شهرکهای صنعتی، شیراز ۱۳۹۱.